

Андрій Кошельник

Острог (Україна)

ЕСКАЛАЦІЯ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ НА ЛЮБЛІНЩИНІ (ВЕРЕСЕНЬ 1943 – ЛЮТИЙ 1944)

Польсько-український конфлікт на Холмщині (адміністративно холмські землі входили до Люблінського воєводства і займали його південно-східну частину) є складовою загального польсько-українського протистояння в роки Другої світової війни. Конфлікт цей стався в регіоні, який здавна був територією спільного проживання українців і поляків, де одні і другі вважали ці землі етнічно своїми. В нових військово-політичних реаліях осені 1939 р., коли поляки втрачають свою державу, а українці навпаки здобувають можливість на власне державотворення, відносини між польським і українським населенням південно-східної Люблінщини різко погіршились і стали відверто конфронтаційними. Дуже швидко ця напруга і взаємна ворожість один до одного вилася в тривалі і криваве протиборство.

Розпочавшись з одиничних вбивств українських громадських діячів, польсько-український конфлікт на Холмщині поступово переріс в міжетнічну війну, де польська сторона вдавалася до винищення українських сіл за принципом колективної відповідальності (напр., за співпрацю з німецькою окупаційною владою, за діяльність української поліції, за участь в переселенській акції в кінці 1942 – на початку 1943 р. на території Замойського повіту), а українська до відплатних акцій («акції odwetu»). Початок протистояння українська історіографія відносить до початку 1942 р., а його апогей – на другу половину 1943 – середину 1944 рр.

Однак польські історики вважають, що до загострення відносин між поляками і українцями дійшло на початку 1943 року, погоджуючись з тим, що події на південно-східній Люблінщині в той

час носили характер поодиноких вбивств. А ось криваві знищення українських сіл вони відносять до середини 1943 року, коли на Волині розпочалась так звана «антипольська акція» ОУН(б). Звідси польська сторона кваліфікує антиукраїнські виступи холмських відділів Армії Крайової в період 1943–1944 рр., як відповідь на злочинні дії бандерівців на Волині.

В другій половині 1943 року польсько-українські відносини на Холмщині різко погіршилися. Загони АК помітно розширили фронт антиукраїнської кампанії, їхня діяльність проти українського населення стала частіше повторюватися. Крім вбивств активістів українських організацій і місцевих представників національного руху, польське збройне підпілля чи не вперше на цих теренах вдалося до спалювання українських сіл і знищення їх мешканців.

Вже починаючи з літа 1943 року кількість нападів на українські села невпинно зростала. А восени 1943 р. польська сторона вжила заходів щодо усунення українців з території між Бугом і містечком Томашів. Акція була проведена з метою залякування місцевих жителів при одночасному знищенні української поліції. Початком наступу на українців стало спалення у вересні села Пасіки, в жовтні розгрому посту української поліції в Телятині, пізніше сіл Мірче, Молодятичі, Грабовець Грубешівського повіту. З меншою інтенсивністю польські акції повторились і в Холмському повіті – в районі сіл Сідлища і Могільниці.

Така помітна радикалізація відносин між польським і українським населенням на Холмщині на зламі 1943–1944 рр. була викликана наступними факторами.

З кінця червня 1943 року. на територію Холмщини почали надходити перші групи польських біженців з Волині, які приносили з собою звістки про проведені там вбивства польських жителів. На думку Г. Мотики, «масові вбивства в 1943 році на Волині і вплив звідки біженців призвів до вибуху ненависті до українців, навіть перед страхом розширенням бійні також на інші райони».

Влітку 1943 року на території повітів Замость і Холм сформувалася територіальна сітка Української Національної Самооборони і Організації Українських Націоналістів. Відплатні акції

ОУН-УНС відбулися одразу після перших польських нападів на українські села восени 1943 року. На жаль, свою помсту боївки української самооборони часто скеровували не проти справжніх виконавців вбивств і підпалів, а проти звичайних поляків, тих, що жили по-сусідству. Так, зимова атака УНС на польські села на початку лютого 1944 р. в повітах Грубешів і Томашів підштовхнула комендантів відділів Армії Крайової інспекторату Замость до прийняття рішення організувати три лінії протиукраїнської оборони і підготувати масовий наступ на українців (акції *zaciernej*). Головною метою акції було знищення сил УНС, а також евакуація польського населення з території між м. Грубешів і с. Долгобичів;

Антиукраїнські настрої польського підпілля посилили відділи допоміжної української поліції, яка ставилася вороже до поляків, і в переважній більшості складалася з законспірованих членів і прихильників ОУН. Неодноразово українські поліцейські самовільно проводили пацифікацію польських сіл. Очевидно, такою була їхня відповідь за знущання над українцями польського підпілля.

4 серпня 1943 року Головний командувач Армії Крайової генерал Тадеуш Коморовський «Бор» видав Наказ Комендатури Збройних сил Краю № 107/Kdw про початок відплатних акцій. Ці акції повинні були стати відповіддю на пацифікаційну політику німців в Генеральному губернаторстві. Суть відплатних дій зводилася до «ліквідації підрозділів, які під час пацифікації відзначилися жорстокістю у вбивствах ... польського населення» та удару «по селам і німецьким поселенням, жителі яких брали пряму або непряму участь у злочинах окупантів». Поселення ці, згідно з наказом, належало «спалити, а мешканців вирізати в пень». На думку українського історика І. Ільюшина, цей наказ командування Люблінського Округу Армії Крайової став сигналом для початку більш широких заходів проти українського населення на Холмщині у другій половині 1943 р., а потім, в березні 1944 року.

Отже, відчуючи свою перевагу в людських і матеріальних ресурсах, побоюючись проникнення загонів УПА та повторення волинського сценарію на Люблінщині польська сторона починаючи з другої половини 1943 року вдалася до планового проведення

превентивних акцій проти українського населення Холмщини. Не випадковість, а плановість цих операцій підтвердили наступні події весни 1944 р. (т. зв. «грубешівської революції». – А.К.). Аналізуючи документи та спогади учасників польського підпілля на Люблінщині доводиться констатувати той факт, що не німецькі залоги, а українські села до часу наближення фронту в липні 1944 р. стали під основним прицілом польської партизанки.

Список основних джерел та літератури:

1. Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1990. – Т.3 : kwiecień 1943 – lipiec 1944.
2. Markiewicz J. Nie dali ziemi skąd ich ród. Zamojszczyzna 21. XI. 1942 – 31. XII. 1943 / J. Markiewicz. – Lublin, 1967.
3. Markiewicz J. Partyzancki kraj: Zamojszczyzna 1. I. 1944 – 15. VI. 1944 / J. Markiewicz. – Lublin, 1980.
4. Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947 / G. Motyka. – Warszawa, 2011.
5. Motyka G. Так було в Бieszczадach. Walki polsko-ukraińskie 1943–1948 / G. Motyka. – Warszawa, 1999.
6. Sowa A. Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947 / A. Sowa. – Kraków, 1998.
7. Zajączkowski M. Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944 / M. Zajączkowski. – Lublin ; Warszawa, 2015.
8. Zamojszczyzna-Sonderlaboratorium SS. Zbiór dokumentów polskich i niemieckich z okresu okupacji hitlerowskiej / red. Cz. Madajczyk. – Warszawa, 1977. – Т.1.
9. Ziętek R. Konflikt polsko-ukraiński na Chełmszczyźnie i południowym Podlasiu w okresie okupacji niemieckiej / R. Ziętek // Rocznik Chełmski. – 2001. – Т.7.
10. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947 / В. В'ятрович. – Київ, 2012.
11. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1917–1947) / Макар Ю., Горнийий М., Макар В., Салюк А. – Чернівці, 2011. – Т.1: Дослідження.
12. Закерзоння. Спомини вояків УПА / за ред. Б. Гука. – Варшава, 1996. – Т.4.

13. Ільошин І. УПА і АК. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.) / І. Ільошин. – К., 2009.

14. Трофимович В. Холмські події та їх трагічне відлуння на Волині та Галичині в роки Другої світової війни / В. Трофимович, Л. Трофимович, А. Смирнов // Русин. – 2016. – №1 (43).

15. Українсько-польські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред та упоряд. В. В'ятрович. – Львів, 2011. – Т. 1: Війна під час війни. 1942–1945.